The basic criteria of non-verbal signals classification have been singled out. The typologies of non-verbal signals have been introduced. Among them are 1) the typology which is suggested in accordance to the physical nature of producing the non-verbal signals and 2) the typology which is suggested in accordance to the meaning of non-verbal signals. The typology which is based upon physical nature of producing of non-verbal signals includes body language, distance and physical appearance, voice, touch, the use of time, eye contact and the actions of looking while talking and listening, frequency of glances, patterns of fixation, pupil dilation, and blink rate. The typology which is based upon the meaning of non-verbal signals accounts that context non-verbal signals are found within (standard non-verbal signals and situational non-verbal signals) and the degree of universality of their meaning (universal, national-biased, individual/author's non-verbal signals). The methodological typology of non-verbal signals in forming linguosociocultural competence in the process of reading in English, which embraces and accounts the difficulties of forming of linguocultural competence connected with the interpreting and understanding non-verbal signals has been specified. Thus the difficulties of forming of linguocultural competence connected with the interpreting and understanding non-verbal signals are influenced by the abundance of various types of non-verbal signals, their specific universal/nationally-biased/individual meaning, and also their contextual meaning.

Key words: *linguosociocultural competence, criterion, non-verbal signals, typology of non-verbal signals, difficulties of forming of linguocultural competence*

УДК 371.134-057.875:373.3

Ганна Дядченко, Анастасія Білокур
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПИТАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено погляди сучасних науковців на проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зумовлену розбіжностями між настановою на гуманізацію стосунків «учитель – учень» і рівнем готовності майбутніх педагогів до встановлення гуманістичних відносин із учнями. Метою авторів є з'ясування професійної спрямованості студентів педагогічного ВНЗ до майбутньої професії. Автори дійшли висновку щодо розуміння науковцями поняття готовності майбутніх учителів до виконання професійних обов'язків як цілісного полікомпонентного утворення, характеристиками якого є потреба студентів у педагогічній рефлексії, а також опанування ними технологією навчання й гуманістичного виховання молодших школярів.

Ключові слова: *професійна підготовка, професійна спрямованість, готовність майбутніх учителів, педагогічна діяльність, гуманізм, гуманістичне виховання, гуманістичні відносини.*

Постановка проблеми. Докорінні зміни в розвиткові українського суспільства початку XXI століття зумовили трансформації в змісті сучасної освіти, у тому числі початкової, що, у свою чергу, вплинуло на зміст професійної підготовки вчителів початкової школи. В умовах епохи глобальних перетворень українське суспільство постало перед суперечністю між наявним рівнем готовності випускників вищих педагогічних навчальних закладів до професійної діяльності й потребами національної школи у

фахівцях із високим рівнем мотивації та налаштованістю, передусім, на методико-практичний підхід до роботи. Важливість професійної готовності для майбутнього вчителя полягає також у формуванні сталої властивості поводитись у процесі педагогічної діяльності відповідно до високих моральних і професійних принципів, ефективно й творчо вирішувати навчально-виховні завдання, застосовувати професійні знання. Таким чином, проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема формування їх готовності до фахової діяльності, набуває безперечної актуальності в наш час.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній педагогічній науці зафіксовано значну кількість досліджень, які стосуються різних питань, пов'язаних із формуванням готовності молоді до різних видів професійної діяльності. Стратегічно важливі напрями підготовки майбутніх педагогів розроблено у працях С. І. Архангельского, Є. П. Бєлозерцева, М. М. Левіної, В. О. Сластьоніна, О. І. Щербакова та інших науковців. У низці досліджень (В. В. Дудников, Н. П. Гришина, А. П. Ситник) розглянуто інноваційні форми й методи здійснення методичної діяльності. Деякі підходи знайшли висвітлення в дослідженнях, які стосуються питань удосконалення фахової компетентності педагога (В. Ю. Кричевський, А. К. Маркова, Н. І. Лобанова та ін.); науково обґрунтованої організації праці (М. М. Поташник, І. П. Радченко); висвітлення природи педагогічних умінь і умов їх формування та розвитку (Н. В. Кузьміна, В. М. Максимова), дослідженню закономірностей педагогічного мислення тощо (Ю. М. Кулюткін, Є. К. Осипова, М. Л. Фрумкін та ін.).

Крім того, питання професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів було предметом вивчення таких науковців, як М. Г. Виєвська, О. Л. Главацька, І. І. Комарова, С. М. Коришенко, О. А. Листопад, А. Ф. Линенко, Д. С. Мазоха, О. Н. Отич, І. В. Пастир, В. О. Сластьонін, О. І. Стрєльникова, О. С. Третяк тощо. Перелічені вчені досліджували аспекти професійної готовності до педагогічної діяльності, зокрема підготовку майбутніх учителів до виховної (у тому числі позакласної) роботи, спілкування з учнями та їхніми батьками, підготовку до класного керівництва, взаємодії з учнями; розкриття мовленнєвих аспектів професійно-педагогічної діяльності тощо. Так, А. Ф. Линенко висвітлено питання взаємозв'язку та взаємозумовленості педагогічної діяльності й педагогічного процесу, доведено складність і багатогранність цих явищ [8, 80]; О. А. Листопадом – одним із нечисленних дослідників гуманізації вищої педагогічної школи – висловлено ідею про те, що провідну роль у процесі гуманізації навчання відіграють взаємини між викладачами та студентами вищого навчального закладу, які виступають як рівноправні партнери [10, 24]. У дослідженні М. Г. Виєвської на підставі експериментальних даних виявлено, що для формування готовності майбутніх учителів до взаємодії з учнями необхідно створити такі умови

взаємодії між студентами й викладачами, сутність яких полягатиме в опануванні майбутніми педагогами основами культури спілкування [1, 17].

У психолого-педагогічних працях (В. М. М'ясищев, М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибович, О. М. Леонтьєв, В. О. Сластьонін, О. С. Третяк та ін.) готовність розуміють як одну з головних умов виконання людиною професійної діяльності [2, 175; 7, 76; 12; 13, 124; 14, 266].

Розглядаючи психологічні аспекти професійно-педагогічної готовності майбутніх фахівців (А. Г. Ковальов, Н. Д. Лівітов, М. І. Дьяченко, О. С. Третяк), науковці визначають готовність як настанову на певну поведінку, змобілізованість сил для виконання завдання, а також як активно-дієвий стан особистості, особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта моделі певних дій і постійної свідомої спрямованості на їх виконання [2, 175; 3, 38; 6, 344; 14, 266]. Загалом можемо зробити висновок про те, що сучасна наука засвідчує широкий спектр досліджень, присвячених формуванню професійної готовності студентів – майбутніх педагогів.

Метою статті є розгляд сутності психолого-педагогічного феномену готовності майбутніх учителів до професійної діяльності та встановлення зв'язків між такими поняттями, як «готовність до діяльності», «професійна готовність» і «професійна спрямованість».

Виклад основного матеріалу. На думку названих вище науковців, стан готовності належить до первинних фундаментальних умов успішного здійснення будь-якої діяльності. Слід підкреслити, що у проаналізованих нами психолого-педагогічних джерелах відсутня єдність у тлумаченні сутності феномена «готовність». Різними дослідниками готовність визначається як особливий психічний стан, структурне особистісне утворення, властивість або якість особистості тощо.

За часом функціонування готовність до діяльності, яка загалом становить найважливішу передумову успішної діяльності, може бути як ситуативною, тимчасовою, так і довготривалою, яка формується раніше, унаслідок спеціально організованих впливів, у тому числі й педагогічних (М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович, Н. Д. Левітов, В. Г. Максимов) [2, 75; 6, 344; 11, 198]. До властивостей ситуативної готовності належать тимчасова стійкість і зміна під впливом різних факторів (характер діяльності протягом певного періоду, емоційно-психологічний стан, якості особистості, особливості перебігу психічних процесів тощо), зумовлених особливостями конкретної ситуації діяльності. Тимчасова готовність виступає базою для формування довготривалого стану готовності, найбільш значущого з точки зору педагогічної науки. Передусім це визначається тим, що стан довготривалої готовності може бути завчасно сформованим і здатним розвиватися за певних умов. Володіючи стійкістю, він дозволяє досягати стабільних результатів у діяльності. Отже, довготривала готовність визначається науковцями як стійка

система професійно значущих якостей особистості, яка включає в себе особистісні (мотиви, інтереси, вольові процеси) та операційні (погляди, переконання, мотивація, досвід, знання, уміння, навички) компоненти.

Готовність не є вродженою якістю – вона формується й розвивається внаслідок досвіду людини, професійно-педагогічної спрямованості її діяльності. Сформована готовність забезпечує успішний перехід від системи навчання у вищому навчальному закладі до професійної діяльності [9, 400].

На думку багатьох науковців (Л. О. Хомич, О. М. Івлєва, І. М. Шапошникова та ін.), поняття готовності майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності є дуже ємним, оскільки базується на синтезі психологічної, педагогічної та предметної підготовки, що, у свою чергу, передбачає сформованість особистісних якостей педагога [15, 155]. Отже, під готовністю майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів сучасні науковці розуміють цілісне, стійке, полікомпонентне утворення, яке забезпечується позитивною мотивацією, оволодінням сучасною технологією формування гуманістичних відносин, наявністю гуманістичних якостей майбутніх учителів, а також їхньою потребою до педагогічної рефлексії.

Визначення готовності особистості до певного виду діяльності уможливлює розкриття таких її компонентів, як мотиваційно-когнітивний, комунікативний, проектно-конструктивний, операційний і оцінно-регулятивний. В аспекті питання готовності майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів зміст перелічених компонентів полягає в наступному. Ознаками мотиваційно-когнітивного компонента є професійна спрямованість (позитивна мотивація, відповідальність за виконання діяльності, почуття обов’язку, до педагогічної діяльності, потреба нею займатися тощо); обізнаність про сутність гуманістичних відносин, їхні типи, форми, методи й шляхи формування; особистісна та професійна самооцінка, їх зіставлення; а також знання сучасних технологій формування гуманістичних відносин. Комунікативний компонент виявляється як уміння здійснювати педагогічне й дидактичне спілкування, тобто вміння спілкуватися з дітьми, батьками, колегами; як здатність до самоконтролю й самооцінки, самоаналізу та саморегуляції. У свою чергу, ознаками вияву проектно-конструктивного компонента є знання й уявлення про особливості та умови діяльності з метою планування і проектування; моделювання процесу формування готовності; прогнозування можливих результатів впливу на колектив і окрему особистість, а також самопрогнозування. Операційний компонент передбачає володіння засобами та прийомами діяльності, необхідними знаннями, навичками й уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації тощо. Нарешті, ознаками вияву оцінно-регулятивного компонента є вміння оцінювати, у тому числі власну підготовленість, регулювати стосунки й коригувати їх, уміння давати їм якісну

характеристику; знання типологічних особливостей учнів початкових класів та умов, які забезпечують формування гуманістичних відносин. Отже, у кожному з чотирьох компонентів готовності майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин наявні самооцінка, самоконтроль, самоаналіз, саморегуляція, самопрогнозування й самокорекція, тобто елементи педагогічної рефлексії, сутністю яких є вияв самосвідомості особистості.

Самосвідомість має пізнавальну, емоційну та вольову форми вияву. До пізнавальної належать самоспостереження, уявлення про себе, самоаналіз, самокритика тощо. До емоційної – самопочуття, у тому числі відчуття власної гідності, скромність, гордість, почуття відповідальності, обов'язку, громадянської й національної гідності. У цій формі виявляється ставлення людини до самої себе, оцінка себе порівняно з іншими людьми, ставлення до інших людей тощо. До вольової форми належать стриманість, самоконтроль, самодисципліна, у яких виявляється свідома регуляція особистістю власних дій і вчинків. Важливість формування у студентів умінь рефлексії даного типу забезпечує ефективність педагогічної діяльності та можливості її подальшого вдосконалення [2].

Аналіз наукових праць засвідчує близькість, однак не тотожність понять «готовність до діяльності», «професійна готовність» і «професійна придатність», розглядуваних в аспекті професійної підготовки майбутніх учителів, у тому числі початкової школи. Якщо під останньою (професійна придатність) розуміють передусім сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення успіху в обраній професії [16, 264–265], а готовність до діяльності тлумачать як особливий психічний стан, властивість або якість особистості, що становлять передумови оволодіння майбутніми фахівцями технологією навчання в сучасному педагогічному закладі, то обсяг поняття «професійна готовність» є найширшим, передбачаючи як психологічну, психофізіологічну й фізичну готовність, так і науково-теоретичну та практичну підготовку педагога [16, 265].

Оскільки головною метою навчання студентів у вищому навчальному закладі є їх успішна професійна підготовка, то ставлення студентів до власної професії прийнято оцінювати в часовій перспективі кінцевого етапу навчання. Як стверджує А. Ф. Линенко, найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість, яку визначають як інтерес до професії, схильність нею займатися. На думку науковця, поняття «спрямованість» – це уявлення про цілі, мотиви, що спонукають до діяльності, емоційне ставлення до цієї діяльності, задоволення від неї [8, 80]. Сама професійна спрямованість являє собою складне багатомірне утворення, що характеризується численними властивостями й параметрами. Так, Н. В. Кузьміна [4, 183] виокремлює такі властивості професійної спрямованості, як об'єктивність, специфічність, узагальненість, валентність, задоволеність, опірність, усталеність тощо.

Професійна спрямованість як узагальнена форма ставлення до професії складається з часткових, локальних оцінок суб'єктом ступеня особистісної значущості (привабливості – непривабливості) різноманітних аспектів професійної діяльності, її змісту й умов здійснення. Предметом оцінки суб'єктивної значущості можуть виступати такі сторони професійної діяльності, як, наприклад, можливість творчості, робота з людьми, відповідність професії здібностям і характеру людини, заробіток, престижність тощо. З мірою просування в навчанні та засвоєнні професійної діяльності уявлення про різні її аспекти змінюються, що позначається на загальному ставленні до майбутньої професії. Зауважимо, що як методи підготовки майбутніх учителів до ефективної взаємодії з учнями ми вслід за М. Г. Виєвською розглядаємо рольові ігри та ситуації, ділові ігри, тренінги тощо [1, 17]. На наш погляд, доцільним є також моделювання професійних ситуацій, під час яких студенти оволодівають технікою педагогічної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проаналізувавши погляди сучасних науковців щодо поняття «готовність», ми помітили відсутність одностайного тлумачення даного поняття. Більшість дослідників погоджуються в тому, що готовність майбутніх учителів до здійснення ними професійної діяльності правомірно розглядати в єдності таких аспектів, як позитивна мотивація, особистісні гуманістичні якості, потреба майбутніх учителів у педагогічній рефлексії, необхідність опанування ними технологією навчання й гуманістичного виховання молодших школярів. Таке розуміння готовності, загальноприйняте в сучасній педагогічній науці, дає підстави для науково обґрунтованих досліджень питань, пов'язаних із професійною підготовкою майбутнього вчителя початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виєвська М. Г. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. Г. Виєвська. – Харків, 1994. – 17 с.

2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Изд-во Беларус. ун-та, 1976. – 175 с.

3. Коваленко О. Е. Дидактичні основи професійно-методичної підготовки викладачів спеціальних дисциплін : автореф. дис. … д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / О. Е. Коваленко. – К., 1999. – 38 с.

4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1967. – 183 с.

5. Куликова З. А. Успешность решения учебных задач студентами при различных способах активизации их познавательной деятельности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Куликова Зинаида Ахатовна. – Л., 1985. – 220 с.

6. Левитов Н. Д. О психологических особенностях человека / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1964. – 344 с.

7. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – Тарту, 1974. – 76 с.

8. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : монографія / А. Ф. Линенко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.

9. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к педагогической деятельности : дис. … докт. пед. наук : 13.00.01 / Линенко Алла Францевна. – К., 1996. – 403 с.

10. Листопад О. А. Дидактичні умови гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Листопад. – К., 1996. – 24 с.

11. Максимов В. Г. Формирование профессионального интереса у студентов педагогических вузов в процессе педагогической практики : дис… канд. пед. наук : 13.00.04 / Максимов В. Г. – М., 1976. – 18 с.

12. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев. – М. : МПСИ, 2005. – 158 с.

13. Сластёнин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Сластёнин. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.

14. Третяк О. С. Вплив саморегулятивних якостей вчителя на організацію педагогічної діяльності / О. С. Третяк // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія : Матеріали методол. семінару АПН України, 12 листоп. 1998 р. – К. : Гнозис, 1998. – С. 261–266.

15. Шапошнікова І. М. Засоби реалізації завдань практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи / І. М. Шапошнікова // Наукові записки. Серія : Історичні та педагогічні науки. – К. : НПУ, 2002. – Вип. 46. – С. 150–155.

16. Шишкіна Ю. Професійна підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів / Ю. Шишкіна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. – Умань : Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 263–267.

РЕЗЮМЕ

Дядченко А., Белокур А. Теоретический аспект вопроса готовности будущих учителей начальных классов к профессиональной деятельности.

В статье освещаются взгляды современных ученых на проблему профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальных классов, обусловленную противоречиями между установкой на гуманизацию отношений «учитель – ученик» и уровнем готовности будущих педагогов к взаимодействию с учениками. Целью авторов статьи является установление профессиональной направленности студентов. Авторы статьи пришли к выводу о понимании учеными понятия готовности будущих учителей к исполнению профессиональных обязанностей как целостного поликомпонентного образования, характеристиками которого являются потребность студентов в педагогической рефлексии, а также овладение ими технологией обучения и гуманистического воспитания младших школьников.

***Ключевые слова**: профессиональная подготовка, профессиональная направленность, готовность будущих учителей, педагогическая деятельность, гуманизм, гуманистическое воспитание, гуманистические отношения.*

SUMMARY

Dyadchenko H., Bilokur A. The theoretical aspect of the issue of the future elementary school teachers' readiness to the professional activity.

In the article the modern scientists' opinions on the problem of the future elementary school teachers' professional and pedagogical training, connected with the contradictions between the aim at the humanization of the "teacher – pupil" relations and the level of the future teachers' readiness to the interaction with the pupils are given.

The article is aimed at the consideration of the essence of the future teachers' readiness to the professional activity as a psychological phenomenon and links

ascertainment between such notions as "readiness to the activity", "professional readiness" and "professional orientation". It is worth noticing that there isn't unity in the approaches to the phenomenon "readiness" observance in the psychological and pedagogical sources analyzed by the authors. Different scientists determine readiness as a special mental state, structural personal formation, personal characteristic or quality. In turn, the professional orientation is defined as an interest to the profession and inclination to occupy with it.

The personal readiness to the certain kind of activity defining implies revealing upon such components as motivationally-cognitive, communicative, designing and structural, operational, estimating and regulating. Each of the components of the future teachers' readiness to the professional activity listed presupposes such elements of the pedagogical reflection availability as self-rating, self-control, self-questioning, self-regulation as well as self-prediction and self-correction. The authors of the article came to the conclusion about the scientific understanding of the future teachers' readiness to the professional functions carrying out as an integral multicomponent formation, which has such characteristics as positive motivation, personal qualities, students' need in the pedagogical reflection as well as their mastering with the technology of the junior schoolchildren studying and humanistic up-bringing. Such understanding of the readiness gives grounds for the scientifically based researches of the issues connected with the future elementary school teachers' professional training.

***Key words**: professional training, professional orientation, future teachers' readiness, pedagogical activity, humanism, humanistic up-bringing, humanistic relations.*